

ABDULLA AVLONIY MAQOLALARIDA IJTIMOY HAYOT MASALALARI

Komiljonova Nozima Avazbek qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

Tarix fakulteti Tarix o‘qitish metodikasi yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

E-mail: nozimakomiljonova389@gmail.com

Annotatsiya: Bu maqola Abdulla Avloniyning o‘sha davr gazetolari uchun yozgan maqolalarida jamoatchilik manfaatini ko‘zlagan fikr va mulohazalaridan parchadir. Boshqa jadidlar hayotidagi o‘zgarishlar, xalqni isrofgarchilikdan qutqarish yo‘lidagi g‘oyalar, ishlar targ‘ibotini ko‘rishimiz mumkin.

Kalit so‘zlar: ma’naviyat, madaniyat, olim, e’tiqod, siyosiy model, bid’at, taraqqiyot, drama, tramvay, texnologiya, me’yor

Abstract: This article is an excerpt from Abdullah Avloni's views and comments in his articles for newspapers of the time, which were in the public interest. And we can see the changes in the lives of other Jadids and the propaganda of ideas and works to save the people from waste.

Key words: spirituality, culture, scholar, belief, political model, heresy, development, drama, tram, technology, norm

XIX asr ikkinchi yarmi Markaziy Osiyo tarixida judayam murakkab siyosiy va madaniy jarayonlarni o‘z ichiga qamrab oladi. Shu davrda siyosat va madaniyat sohasida o‘zining salmoqli hissasini qo‘shgan jadidizm harakati xarakterlidir. Bu harakat xalqning ongida tub burilish yasash, maorif, sog‘liqni saqlash hamda texnika sohasida Yevropa modelini olib taraqqiyotga erishishni o‘zlarining ustuvor yo‘nalishi qilib olgandi. Xususan, Abdulla Avloniy o‘zining maqolalarida xalqni qoloqligi va bunday jaholat hukmini to‘htatish masalasida o‘zining qarashlarini bayon etadi. “Har bir millat maishat tarafida taraqqiyga yuz qo‘ymasa, ma’naviy

tarafdan , ya’ni ma’rifat tarafidan ham taraqqiy qilolmas, bir kishining o‘z maishatiga yetarlik molu ashyosi bo‘lmasa va bularning sababiga harakat qilmasa , moddiy va ma’naviy ishlarni qilmoqdan ojiz qolur” deb yozadi “Madaniyat to‘lqunlari” maqolasida. Abdulla Avloniy yana o‘sha davr jamiyatining dolzarb muamolaridan biri to‘y qilish masalasini ham ko‘taradi. Avloniy achchiq va nadomat bilan “Ajabo. Bu isrof to‘lqunlari bizlarni na yerga olub boradir?...”Dard ustiga chipqon” degandek, kundan-kun bid’at ustiga bid’at ortmakda. Ulamo,fuzalo va eshonlarimiz zikr va tasbeh o‘rniga “to‘y ustiga to‘ylar bo‘lsun” so‘zini virdi zabon qilmoqda. Mundan besh-olti yil muqaddam eng sarvatli kishilarimiz uch kundan ortiq osh ham yigirma o‘ttizdan ortiq chopon bermas edilar. Xozir bu tarafdan taraqqiy qilib, olti-yetti kun osh va yuzlab chopon bermoqdadir. Mana shul tariqa biz keyinga qarab tarqqiy qilmakdamiz, bilmam, bizim bu isrof va bid’atlarimiz qachon yo‘q bo‘lib ketar?!”

Hama poyon ba bolo metariqad

Man az bolo ba poyon metariqam

deb yozadi. Bu masalaga o‘sha davr jadidlaridan biri Nusratilla Quadratilla o‘zining “To‘y” nomli dramasi orqali xalqni ko‘zini ochishga amaliy qadamlar tashladi. Bu dramada farzandiga sunnat to‘yi qilish maqsadida qarzga botgan otani tasvirlaydi. Qaysidur ma’noda millatni o‘z holatini ko‘rib ibrat qildirishga erishmoqchi bo‘ladi. Mahmudxo‘ja Behbudiy aytganidek “Teatr bu ibratxonadir”. Zeroki teatr bu millatni yaxshi va yomon illatlarining ko‘zgu edi. Shu orqali to‘ylarga sarf qilinayotgan aqchalarni ta’lim va maorif yo‘liga yanikim millatni rivojlantiradigan unga foyda keladigan jabhalarga yo‘naltirishga harakat qilgan. Jadidlar tom ma’noda yangilik tarafdori edilar. Ular millatga ma’naviy va moddiy foyda keltirmaydigan har qanday illat , bidatlardan voz kechish tartafdori bo‘lganlar. “Madaniyat imorati ikki ustunga tayanadi – biri moddiy, ikkinchisi ma’naviy”,-deb yozadi 1875-yil usmonlilarning saroy tarixchisi Ahmad Lutfi Afandi bu purma’no so‘zlar yuqoridagi gaplarimizning naq isboti hisoblanadi. Jadidlarning yangilikka intiluvi dastlab o‘zlarining hayotini isloh qilishdan boshlangan. Abdulla Avloniyning shunday yozadi “Tarjimon” gazetasini o‘qib zamondan habardor bo‘ldim”. Toshkentlik Laziz Azzizoda o‘zi uchun yangi dunyoni kashf etmoqchi bo‘lsa , yangi

shaharga boradigan tramvayga chiqsa kifoya edi. Bu haqda o‘zining esdaliklarida “Shu choqlarda eski shahar hayoti jahannamdek , yangi shahar jannatdek ko‘rinardi. Chunki Eski shaharda na bog‘, ko‘kargan daraxt , na teatr bor edi. Yozda chang-tuproq, qishda loy-botqoq hukmron”. Taassurot kattaligidan 1913-yili Lazzizoda “hayotiga yangilik kiritib”, sanchqi va pichoq bilan ovqatlanishga odatlandi, uyini “yarim ovro‘pacha usulda” bezatdi. Rafiqasini ham yevropacha kiyintirib, ko‘chaga paranjisiz olib chiqdi. Yuqorida ko‘rganimizdek jadidlarning maishiy hayotidagi yangiliklar davriizga solishtirganda juda kichik yoki ahamiyatsiz ko‘rinar lekin bu o‘sha davr uchun chinakkamiga yangilik edi. Madaniyat haqida gap ketganda Avloniy “Madaniyat to‘lqunlari” maqolasida har bir millatni madaniyat orqasidan quvishi haqida gap ketadi vaholanki xalq madaniyatni o‘zining ijobiy jihatlari bilan o‘zida namoyish qilmasa boshqa madaniyat tomonidan tanazzulga uchrashi yoki o‘sha madaniyat bosib olishi haqida yozadi. “Mana shu jumladan , yarim-yorti vaxshatda yashash O‘rta Osiyoga , Turkistonimizg‘a Rossiya hukumati ila barobar madaniyat suvlari kelub kirdi. Hozir

“Layli va Majnun” spektakli

(1913-1914yillarda faoliyat yuritgan Abdulla Avloniy rahbarligidagi “Turon” teatr truppasi)

yarim asrdurki madaniyat bizni orqamizdan quviyur. Biz qirdan-qirg‘a qochurmiz” deydi Avloniy. Ma’naviy ta’moil taqvodan iborat... Moddiy tamoyil esa aholini (hunar orqali) bekorchilikdan qutqarish, boylik va intizomni keltiruvchi tamoyillarni mustahkamlashdan iboratdir. Taqvo hamda intizomli mehnat barcha jamiyatlarni bir manzilga olib kelardi. Jadidlarning tamaddunga shaydoli uni o‘z jamiyatiga ham olib kelish orqali millatni dunyoda munosib o‘rin egallash umidi bilan chambarchas bog‘liq edi. Ruslarga “taqlid” jadidlarni rusga aylantirmadi, aksincha, o‘zlikni topish va madaniyat haqida mutlaq yangi tassavvurni ham mustamlaka tuzum, ham mahalliy musulmon jamiyatida mavjud normalarni tagtomiri bilan qo‘porishi aniq edi. Jamiyatning hozirgi ayanchli ahvoli ma’rifatparvarlarga besh qo‘ldek ayon edi, ularning asosiy vazifasi endi zamonasining buyuk davlatlarini buyuk qilgan vositalarga ega bo‘lish edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. “O‘zbekiston tavalludi” Adib Xolid Toshkent. “Akademnashr”-2022
2. Абдулла Авлоний Танланган асарлар 2 томлик. –Тошкент, 2006
3. Абдулла Авлонийм “ Маданият толкунлари” Танланган асарлар 2 томлик Тошкент, 2006
4. Тожибоев Рю“ Мустамлакачилик ва миллий матбуотимиз” 1997.
5. Холбоев .С Истиклолимиз сарчашмалари. Жадидчилик тарихий хакикат .Ишонч .1996 10-дек.